

زهره حاتمی
کارشناس ارشد روان‌شناسی

کشف و پرورش استعداد در کودکان

مدرسه مهم‌ترین صحنه برای تجربه‌هایی خارج از خانه کودک است. او در این صحنه نه تنها به‌کارگیری ابزارهای اساسی زندگی، مثل خواندن و ریاضی و... را می‌آموزد بلکه در زمینه نگرش‌ها و عادت‌های کاری نیز آموزش‌های بنیانی می‌بیند؛ نگرش‌ها و عادت‌هایی که احتمالاً تا پایان عمر دوام خواهند داشت.

به این ترتیب، مدارس روی هم‌رفته کارآیی مناسبی به سود بیشتر دانش‌آموزان دارای توانمندی بالاتر از سطح متوسطه دارند اما اغلب در مورد آن دسته از دانش‌آموزانی که در طیف توانمندی در بالاترین یا پایین‌ترین جایگاه قرار می‌گیرند، چندان موفق عمل نمی‌کنند.

والدین کودکان مستعد اغلب گزارش می‌دهند که بده‌بستان با نظام آموزشی مدرسه در زندگی آن‌ها منبع سرخوردگی است. به نظر می‌رسد که گرایش‌های کنونی به جایگزینی دانش‌آموزان با

عملکردهای عالی هستند. این افراد به خدمات و برنامه‌های آموزشی متفاوت، و رای آنچه معمولاً از طریق برنامه عادی مدرسه ارائه می‌شود، نیازمندند تا به مسئولیتشان نسبت به خود و جامعه واقف شوند. کودکان برخوردار از عملکرد بالا^۲ و بااستعداد شامل کسانی می‌شوند که در هر یک از زمینه‌های زیر دارای موفقیتی مشهود یا توانایی بالقوه‌ای باشند:

۱. توانایی ذهنی عام
  ۲. استعداد تحصیلی خاص
  ۳. تفکر سازنده یا خلاق
  ۴. توانایی رهبری
  ۵. هنرهای نمایشی - دیداری
  ۶. توانایی روانی - حرکتی^۳
- (گالاگر، مترجم مهدی‌زاده، ۱۳۷۷).
- هدایت آموزش‌های مدرسه در جهت تقویت استعداد دانش‌آموزان

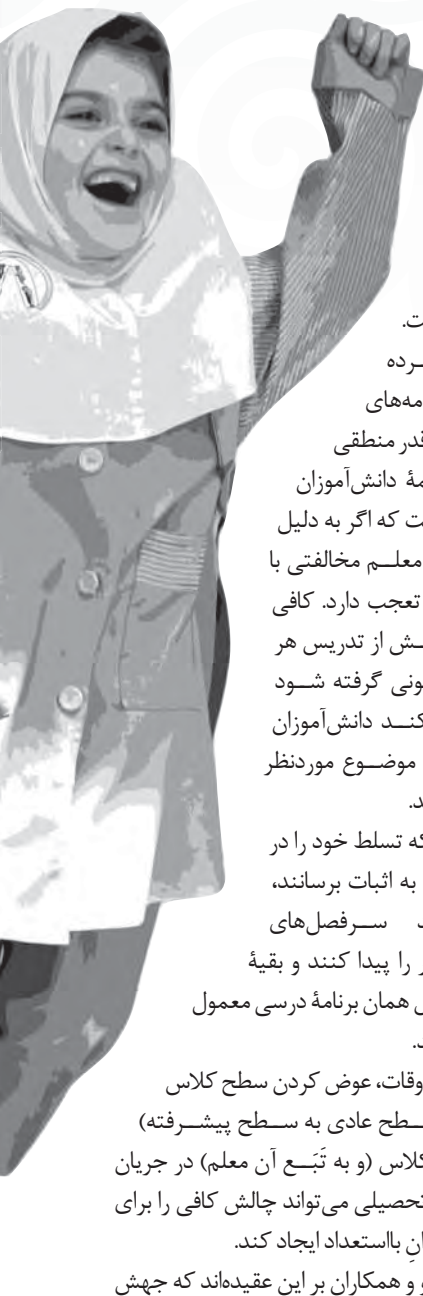
کلیدواژه‌ها: تفکر خلاق، استعداد، کشف، پرورش، کودکان.

■ توانایی برای مهارتی خاص

کودکان با توانایی‌های ذاتی بالقوه به دنیا می‌آیند که در زندگی درصدی از این توانایی‌ها بالفعل شده و توانایی‌های اکتسابی نیز به آن‌ها اضافه می‌شود. وقتی نوزاد به دنیا می‌آید، تقریباً ناتوان است و به مرور توانایی‌هایش اضافه می‌شود. اغلب والدین به دنبال کشف استعداد کودکانشان هستند تا بتوانند آن‌ها را در این زمینه به رشد برسانند.

استعداد^۱ شامل میزان بالای توانایی برای مهارتی خاص در افراد است (پورافکاری، ۱۳۸۲). کودکان بااستعداد کسانی هستند که بر طبق تشخیص افراد صلاحیت‌دار و اهل فن به دلیل برخوردارگی از استعدادهای برجسته قادر به

شناسایی دانش‌آموزان با استعداد کار ساده‌ای نیست. بسیاری از آن‌ها مدرسه را به پایان می‌رسانند، بدون آنکه شناسایی شوند و استعدادهایشان شکوفا گردد

سطح‌های متفاوت توانمندی‌ها در یک کلاس درس، این وضعیت را بدتر هم کرده است. معلمان با تعلیم مناسب هنوز هم می‌توانند به نیازهای گوناگونی که نتیجه این ترکیب توانمندی در کلاس است پاسخ دهند (میتوز/ چوبینه، ۱۳۸۸). کودکان با استعداد در نظام آموزشی در زیرگروه‌های متعددی جای می‌گیرند. این که افراد هر زیرگروه چگونه با شرایط محیط کنار بیایند، با این واقعیت‌ها ارتباط پیدا می‌کند که مدارس، خانواده و جامعه، چگونه استعدادها را به کار می‌گیرند.

شناسایی دانش‌آموزان با استعداد کار ساده‌ای نیست. بسیاری از آن‌ها مدرسه را به پایان می‌رسانند، بدون آنکه شناسایی شوند و استعدادهایشان شکوفا گردد. ما معمولاً انتظار داریم که معلمان بتوانند این دانش‌آموزان را پیدا کنند و برای موفقیت آن‌ها کاری انجام دهند اما مطالعات نشان می‌دهد که معلمان دانش‌آموزان با استعداد را تشخیص نمی‌دهند. شناسایی این دانش‌آموزان نیازمند آن است که بدانیم برای چه منظور می‌خواهیم آن‌ها را شناسایی کنیم. اگر بخواهیم برای تشکیل یک کلاس ریاضی پیشرفته، گروهی از کودکان را انتخاب کنیم، روش ما متفاوت با زمانی خواهد بود که بخواهیم کودکانی را که در داستان نویسی استعداد نشان می‌دهند، برگزینیم. نیازها و الزام‌ها هستند که فرایند شناسایی را شکل می‌دهند. برنامه شناسایی دانش‌آموزان با استعداد در مدارس، باید هم روش‌های عینی و هم روش‌های ذهنی را شامل شود؛ برای مثال، رفتار کودک در کلاس، می‌تواند توانایی او در نظم دادن به اشیاء و استفاده از آن‌ها را نشان دهد و ممکن است گاهی بهتر از آزمون‌های روانی، توانایی آن‌ها را برای پردازش اطلاعات منعکس کند. مقالات علمی و پروژه‌های درسی دانش‌آموزان می‌تواند از استعداد آن‌ها باشد. در هنرهای تجسمی و نمایشی، معمولاً گروهی از داوران مأموریت می‌یابند که استعدادها را کشف کنند. این متخصصان اغلب بیشتر از آنکه بر آزمون‌های سنجش توانایی‌های هنری یا استعداد متکی باشند، به قضاوت و مشاهدات خود بها می‌دهند.

آزمون‌های متفاوت هوشی، برای آزمون میزان استعداد دانش‌آموزان کارایی بالایی دارد اما از یاد نبریم که نمره‌های آن‌ها تحت تأثیر فرهنگ خانواده نیز قرار می‌گیرد.

روش دیگر برای شناسایی میزان استعداد دانش‌آموزان، آزمون استعداد تحصیلی و سایر آزمون‌های استعداد است اما انگیزش و توانایی تحصیلی نیز نمره‌های این آزمون‌ها را تحت تأثیر قرار می‌دهد. امروزه در مدارس بیشتر برنامه‌های ویژه دانش‌آموزان با استعداد برای شناسایی دانش‌آموزان از ترکیبی از آزمون‌های استعداد، ارزیابی‌های معلمان، معرفی نامه‌ها، نیمرخ‌های روانی حاصل از اجرای آزمون‌ها و کارنامه‌های تحصیلی استفاده می‌کنند. از این‌رو از مدارس انتظار می‌رود استعداد دانش‌آموزان را شناسایی کنند و در جهت پیشرفت و موفقیت آن‌ها برنامه‌ریزی‌های لازم را انجام دهند و شرایط مناسبی را برای رسیدن به این اهداف مهیا سازند. زمانی که دانش‌آموزان با استعداد مسائلی را به شیوه‌ای جدید و خلاقانه حل می‌کنند، باید عملکرد آن‌ها از طریق معلم آشکارا شناسایی و کشف شود (گنجی، ۱۳۸۸).

در اینجا راهبردهای آموزشی زیر به معلمان در جهت کشف و پرورش استعداد دانش‌آموزان توصیه می‌شود.

- سرفتن حوصله یکی از نشانه‌های رایج مربوط به دانش‌آموز با استعدادی است که در کلاس درس چالش نمی‌بیند، زمانی که شکایت از بی‌حوصلگی بافت ناگهانی در تحصیل همراه شود، ممکن است نشان از این باشد که دانش‌آموز بیشتری در مدرسه و کلاس درس از نظر مهارت‌های یادگیری و ابعاد استعدادی خود به چالش بیشتری نیاز دارد. ایجاد این تفاوت‌ها و چالش‌ها مستلزم همفکری معلمان و والدین در جهت طرح‌ریزی فعالیت‌های کلاسی و ایجاد شرایط چالش برانگیز در کلاس درس و

مدرسه است.
- فشرده

کردن برنامه‌های

درسی آن قدر منطقی

و برای همه دانش‌آموزان

مفید است که اگر به دلیل

حجم کار معلم مخالفتی با

آن بشود، تعجب دارد. کافی

است پیش از تدریس هر

درس، آزمون گرفته شود

تا معلوم کند دانش‌آموزان

چقدر از موضوع موردنظر

اطلاع دارند.

افرادی که تسلط خود را در

این زمینه به اثبات برسانند،

می‌توانند سرفصل‌های

پیشرفته‌تر را پیدا کنند و بقیه

افراد کلاس همان برنامه درسی معمول

را پی‌گیرند.

- گاهی اوقات، عوض کردن سطح کلاس

(مثلاً از سطح عادی به سطح پیشرفته)

یا خود کلاس (و به تبع آن معلم) در جریان

یک سال تحصیلی می‌تواند چالش کافی را برای

دانش‌آموزان با استعداد ایجاد کند.

- کلاتجو و همکاران بر این عقیده‌اند که جهش

از آنجا که رشد صحیح استعدادهای خصوصی هر فرد به منظور تواناساختن او در همسازی با محیط لازم است، والدین و آموزگاران باید در پیدا کردن این استعدادها و راهنمایی آنها کوششی فوق العاده به خرج دهند

علاقه‌مندی‌هایی همانند او دارند.
- از او توقع موفقیت در زمینه استعدادش را داشته باشید. (پورا احمدی، ۱۳۸۷).

■ روش‌هایی که مانع رشد استعدادها ذاتی در کودکان می‌شود

بدیهی است که شما به عنوان پدر یا مادر عملاً مانع رشد استعداد کودکان نمی‌شوید اما با برخی برخوردهایتان در مسیر رشد آنها مانع ایجاد خواهید کرد. از جمله این روش‌ها:

۱. ایجاد وابستگی بیش از حد کودک به والدین
۲. تشویق آنها در جهت مقایسه کردن خود با دیگران و شبیه شدن به افراد
۳. با نادیده گرفتن سؤالات بی‌درپی و چراها مانع پرسش آنها می‌شوید.

۴. به آنها می‌آموزید که همیشه مراقب باشند و به هر نحوی از خطر کردن بپرهیزند.

۵. در حین بازی به آنها یاد می‌دهید که خیلی مراقب باشند.

۶. اسباب‌بازی‌های زیادی در اختیار آنها می‌گذارید و زندگی‌شان را با وسایل بازی و تلویزیون پرمی‌کنید.

۷. این فرصت را برای آنها مهیا نمی‌کنید که هر زمان که احتیاج دارند، تنها باشند. (دایر/ پناهی، ۱۳۸۸).

پی‌نوشت

1. Talent
2. High performance
3. psychomotor

منابع

۱. پورافکاری، نصرت‌الله؛ فرهنگ جامع روان‌شناسی، روان‌پزشکی، انتشارات زرقلم، ۱۳۸۲.
۲. پورا احمدی لاله، محمدرضا؛ روان‌شناسی کودک، انتشارات فرهنگ معاصر، ۱۳۸۷.
۳. گنجی، حمزه؛ آموزش و پرورش کودکان استثنایی، نشر سوالان، ۱۳۸۸.
۴. گالاگر، جیمز؛ آموزش کودکان تیزهوش، مترجمان: مجید مهدی‌زاده و احمد رضوانی. انتشارات قدس رضوی، ۱۳۷۷.
۵. دایر، وین؛ چگونه فرزندان خلاق داشته باشیم، انتشارات آسم، ۱۳۸۸.
۶. متیوز، مایکل؛ پرورش استعداد علوم فرزندان، مترجم: ناتالی چوبینه، انتشارات پیک بهار، ۱۳۸۷.

شهرت دانش‌آموزان به عنوان یک متخصص با استعداد در حوزه‌های علمی فراهم می‌آورند. همچنین برپایی نمایشگاه‌های علمی در بین کلاس‌ها و نیز مدارس مختلف علاوه بر ایجاد صحنه رقابت، به پرورش استعدادها دانش‌آموزان کمک می‌کند (متیوز/ چوبینه، ۱۳۸۸).

■ تأیید والدین در شناسایی استعداد و علائق کودکان

به طور کلی، والدین از همان زمان طفولیت برای آینده فرزندشان نقشه می‌ریزند. اغلب آنان می‌کوشند تمام فرصت‌های لازم را برای رشد و موفقیت کودکان فراهم آورند. از آنجا که رشد صحیح استعدادها خصوصی هر فرد به منظور تواناساختن او در همسازی با محیط لازم است، والدین و آموزگاران باید در پیدا کردن این استعدادها و راهنمایی آنها کوششی فوق العاده به خرج دهند.

برای شناسایی و پرورش استعدادها کودکان راهبردهای زیر به والدین توصیه می‌شود:
- کودکان اغلب از سن پایین نسبت به موضوع خاصی علاقه نشان می‌دهند.

- شما باید در جریان بازی‌های معمولی روزمره، میزان علاقه فرزندان به فعالیت‌های مختلف را به دقت مشاهده کنید.

- اگر احساس می‌کنید که در زمینه شناسایی استعدادها خاص فرزندان تخصصی ندارید، قوی‌دل باشید و سعی کنید در این زمینه از متخصص مربوطه کمک بگیرید.

- زمانی که فرزندان به موضوعی علاقه و کنجکاوی خاصی نشان می‌دهد، فعالیت‌هایی را در رابطه با آن موضوع برایش ترتیب دهید.

- روی مهارت‌های زبانی و سواد فرزندان سرمایه‌گذاری کنید تا علاقه او به علم تقویت شود.
- به او کمک کنید اشخاصی را پیدا کند که

تحصیلی یا سرعت‌بخشی به تحصیل، شاید بهترین گزینه موجود برای برآوردن نیازهای تحصیلی دانش‌آموزان بسیار توانمند و با استعداد باشد. البته سرعت بخشی به تحصیل برای دانش‌آموزان با استعداد مستلزم بررسی موارد زیر است:

(الف) آیا برآورد درست و دقیقی از توانمندی دانش‌آموز صورت گرفته است؟

(ب) با توجه به نتایج این برآورد، مناسب‌ترین شکل سرعت‌بخشی به تحصیل کدام است؟

(پ) در صورت استفاده از گزینه سرعت‌بخشی، مدرسه برای تضمین موفقیت دانش‌آموز چه کاری می‌تواند انجام دهد؟

- پروژه‌های پژوهشی مستقل نقش بی‌نهایت مهمی در شناسایی استعداد و رشد و پیشرفت دانش‌آموزان دارای استعداد علمی ایفا می‌کنند. این پروژه‌های درسی علاوه بر پرورش مهارت‌های خاص، زمینه را برای